

TIJDSCHRIFT

VAN HET

KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP

VOOR

MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt“

TE

AMSTERDAM

13^e Jaargang

AMSTERDAM

JOHANNES MÜLLER

1905

Penning ter eere van LEENDERT BOMME.

Over den roem der 18de eeuw is men meestal niet best te spreken. Wil men vele historieschrijvers gelooven, dan zag het er op het gebied van kunsten en wetenschappen, godsdienst en zedelijkheid, vooral in de laatste helft dier eeuw, maar treurig uit. Ook de handel kwijnde, zegt men. In Middelburg echter bemerkte men daar nog niet veel van, tenminste niet in den tijd, toen GARGON zijne „*Walchersche Arcadia*” schreef, namelijk in 1714. „Ziet, hoe de scheepsmasten boven de daken en huizen uitsteken, tot verhoog dat zij de schatten van Oost en West daar in brengen”, lezen wij bij hem, „en Middelburg tot eene stad maken, die boven alle buurtsteden uitmunt”. Aardig is het zijne beschrijving te hooren van het binnenkomen der vloot. „Gantsch Middelburg vliegt dan”, zoo vertelt hij ons, en GARGON kon het weten, want hij woonde in Vlissingen, „met wagens naar die stad, daar 't groote Hoofd, de Westdijk, de Leugenare, opgepropt staat van menschen, om de vloot te zien voorby lopen, en met al het kanon verwelkomt te worden. De Leugenare, een kijkuit van de wal, draagt niet te vergeefs dien naam, want ieder ziet daar, hetgeen hy niet ziet, en daar is de

Admiraal, roept deze, daar zie ik twee, drie, vier schepen, zegt de ander, ginder zie ik er vijf, en de wimpel langs de Duinen achter de Nollen 1) zegt een derde: en zo wil ieder als om strijd, op dien walhoek, zien, en liegen, waarvan die naam niet onaardig ontleent is, nadien het even zo omtrent alle opkomende schepen gaat. Zoo haast de vlagge-man voor de stad komt, geeft hy onder een hert doordringend vreugd-gejuich, vuur, en word van de stad met al het grof geschut en van het Oost-Indisch Jacht, en de Eed. Heeren Bewindhebbers begroet, die ook de Vloot geleiden tot op het Vlakke bij Rammekens, en de maats daar afdanken.... Straks worden de klokken te Middelburg geluid, tot blijk van vrolijke dankbaarheid, en de schatten door sjouwers en verzekerde arbeiders ter O. I. Kamer opgelegd, en namaals verkocht". Door den Oost-Indischen handel zijn te Middelburg groote fortuinen gemaakt.

Het was een voorrecht voor die stad, dat ook daar vele vermogende en aanzienlijke heeren en vertegenwoordigers uit den deftigen burgerstand lust gevoelden voor exakte wetenschap, en waar zij deze niet persoonlijk beoefenden, tenminste er de steunpilaren van waren. Zoo hield menig-een er eene verzameling van naturalia, van werktuigen voor „physique amusante" of van munten en penningen op na. Ook werd de populaire sterrekunde veelvuldig beoefend. De stadsbouw-meester JAN DE MUNCK (1687—1768), door wien vele schoone huizen en gebouwen tot stand kwamen,

1) Nollen, een wachttoren of redout op den hoek van den dijk bij Vlissingen.

bouwde voor zich zelve bij zijn huis „de Atlas of Het Observatorium” op het Molenwater een 70 voet hoogen toren, dien hij als observatorium inrichtte. Prins WILLEM IV benoemde hem tot zijn „astronomicus en observator in de hemelloop en sterrekunde”. Het voorbeeld van DE MUNCK volgden velen na en hiertoe boden de thans nog bestaande huistorens eene geschikte gelegenheid.

Tot hen, die op het gebied van kunsten en wetenschappen ook geldelijk veel voor hunne stadgenooten hebben overgehad, mag in de eerste plaats de zeer vermogende J. A. VAN DE PERKE 1) van Nieuwerve, Welzinge en Everswaerd genoemd worden. Deze had in 1765 voor zich het prachtige woonhuis op het tegenwoordige Hofplein laten herbouwen, oudtijds zetel der Duitsche Orde, thans tot gerechtshof ingericht. Groot voorstander van het door LEENDERT BOMME en vier predikanten in 1777 opgerichte Natuurkundig Gezelschap, in 1780 door VAN DE PERRE meer bepaald geïnstalleerd en van een reglement voorzien 2), en dat thans nog in bloeienden staat verkeert, kwam door zijne bemoeiingen ook een

1) Sedert 1767 representant van den Eerste Edele in Zeeland. Hij ontving op zijne buitenplaats Westhove, in Juli 1786, het bezoek der stadhouderlijke familie. Bij die gelegenheid werden zijne mikroskopen en telescopen, die in eene belvédère op eene der hoogste duinen in zijne buurt waren opgesteld, door den prins bezichtigd en bewonderd. NAGTGLAS „de Zeenwen”, blz. 374.

2) Dat bij deze bijeenkomsten ook dames mochten tegenwoordig zijn, blijkt uit eene in mijn bezit zijnde uitnoodigingskaart, gestempeld met het zegel in lak van J. A. V. D. PERRE VAN NIEUWERVE en door dezen eigenhandig geschreven, waarin de heer BOMME wordt verzocht eene dame tot de lessen toe te laten, „die in de gewone vergaderkamer van 't Physisch gezelschap door een der heeren doceerende-leden staat gegeven te worden op woensdag den 16 feb: 1785 des avonds om 6 uren”.

dergelijk gezelschap voor dames tot stand, dat den 9^{den} November 1785 eveneens door VAN DE PERRE met eene zeer bloemrijke aanspraak werd ingewijd.

Vari dat alles was LEENDERT BOMME, de man wiens eerepenning wij weldra gaan beschrijven, de wetenschappelijke steunpilaar. Geboren 20 Februari 1727, overleden 20 Maart 1788, is deze een zeer verdienstelijk burger geweest, die ook buiten de provincie eene wetenschappelijke vermaardheid heeft verworven. Directeur der middelburgsche assurantie- en kommercie-kompagnieën, wijdde hij zijn vrijen tijd behalve aan de beoefening der sterrenkunde en natuurkunde, in hoofdzaak aan die der natuurlijke historie. Voor het Middelburgsch Departement van het Zeeuwsch of Vlissingsch Genootschap, met zijne verzamelingen van naturalia, is BOMME dan ook een werkzaam lid geweest, aan wien het veel heeft te danken.

Wat BOMME's grootste verdienste op wetenschappelijk gebied heeft uitgemaakt, is, dat hij voor die genootschappen door proeven onomstootelijk heeft bewezen, dat de bekende steenboorders of pholaden 1), zich alleen door hunne schelp in de steenen der zeeuwsche dijken eene geschikte woning bereiden en deze naar behoefte weten te vergrooten.

Pholaden of steenboorders boren zich reeds op zeer jeugdigen leeftijd in de steenen of palen en brengen aan onze zeeuwsche dijken groote schade toe.

1) Zie: Verder Bericht aangaande Zee-insecten, zoo in de wateren van Zeeland, als aan de stranden van het eiland Walcheren zich bevindende, en waargenomen door LEENDERT BOMME, in het zesde deel der *Verhandelingen van het Zeeuwsch Genootschap*, 1778 en G. VROLIJK in *Verslagen en Mededeelingen der Kon. Academie*, I, 1853.

Deze dieren hebben. een ruwe, maar tevens eene zoo fijne schaal, dat men niet heeft kunnen gelooven, dat zij die uitboring door middel van die breekbare schelp konden doen, van daar dat men aannam, dat de pholade de kalk en het hout door een zeker zuur wist week te maken. BOMME echter heeft het eerst uitgemaakt, zooals reeds is gezegd, dat het diertje wel degelijk het uithollen zonder middel van zuren teweegbrengt, alleen door het heen en weer draaien van zijne schelp. Zijne verhandeling daarover, evenals later zijn levensbericht, in de nederlandsche taal geschreven, is, jammer genoeg, niet of weinig opgemerkt. Later hebben engelsche en fransche zoologen dat slijpen ook als waar en zeker aangenomen en onderling om de eer der ontdekking gestreden, maar zonder hun voorganger BOMME te kennen.

Thans is, volgens BREHM 1), de uitspraak der wetenschap deze: dat de steenboorder zijn werk alleen door zijne schaal, die met fijne tandjes is bezet, volvoert, maar dat de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat, wanneer de steensoort buitengewoon hard is, een weinig zuur door het dier wordt gevormd en afgescheiden.

Bij het hierboven opgenoemde natuurkundig gezelschap, doorgaans Physica genoemd, was BOMME, veel meer dan anderen, de man van proeven en lezingen. Bij de opening der eerste bijeenkomst, den 8sten Januari 1781, hield de president J. A. VAN

1) Die Pholas macht ihre Hohle, indem sie die Kreide mit ihrer feilenartigen Schale abreibt, sie gepulvert mit ihrem Fusse aufleckt, durch ihren Siphon treibt und in langlichen Knotchen ausspritzt. (ROBERTSON).

(Mededeeling van een zoöloog).

DE PERRE VAN NIEUWERVE eene uitvoerige aanspraak, waarbij hij den secretaris BOMME eenen op kosten van heeren direktoren vervaardigden, thans in de verzameling van het Zeeuwsch Genootschap berustenden zilveren penning aanbood „ter gullen blijk „van erkentenis, wegens het verrigte ter bevordering van de kennis der wetenschappen en bijzonder „in de oprichting van 't bovengenoemde Gezelschap betoond”.

Daar de schenking plaats had bij de eerste bijeenkomst, blijkt er uit dat BOMME zijne sporen reeds vroeger had verdiend.

De groote zilveren penning (zie Pl. VII), die een middellijn van 81 m.M. heeft en 108 gram weegt, is gedreven door den „konstenaar” J. W. GERICKE of GUERICKE, op kosten van de volgende Hoog Edel Geb. en Wel Edel gestrengte Heeren:

J. A. VAN DE PERRE VAN NIEUWERVE, WELZINGE EN EVERSWAARD, president, DANIEL TULLEKEN, heer van Melis- en Marykerké, JOHAN STEENGRACHT, DANIEL RADERMACHER, heer van Nieuwerkerk, W. A. KIEN VAN CITTERS, direktoren van het Natuurkundig Gezelschap.

De voorzijde stelt Minerva voor, de patrones van kunsten en wetenschappen, zittende op een antieken zetel. Vóór haar zien we een altaar, massief gebouwd, zinspelende op de vastheid der wetenschappen; daarop bevindén zich een globe, een hoekmeter en een mikroskoop, respektievelijk aanduidende de sterren-, wis- en natuurkunde. Op den tafeland staat: MIDDELBURG en op den voet

de naam van den vervaardiger van den penning,
J. W. GERICKE. fec.

In het verschiet ziet men Middelburgs raadhuis en eenige andere huizen van het marktplein. Een genius, uit de wolken komende, biedt Minerva een lauwerkrans aan.

De keerzijde vertoont een met lauwerslingers omgeven gedenktafel, waarboven een hoekmeter en verrekijker gedeeltelijk uitsteken.

Het middengedeelte bevat het volgende opschrift:

*Men Kroon' Natuur & StarreKunst,
In BOMME, erkentlijk voor zijn gunst,
Met lauwers; op dat Wetenschap,
In MIDDELBURG ten Rijkstroon stapp'.*

Aen°

MDCCLXXXI.

Gelukkig staat het werk van den „konstenaar” GERICKE vrij wat hooger dan het kreupelrijm, dat de keerzijde van dezen penning versiert.

Van JOHAN WERNER GUERICKE zegt NAGTGLAS in „*De Zeeuwen*”, dat hij den 25sten Maart 1746 te Hildesheim is geboren. Op jeugdigen leeftijd naar Middelburg gekomen, overleed hij aldaar den 27sten November 1801. In 1785 had men hem tot onderwijzer aan de teekenakademie, waarvan LEENDERT BOMME de mede-oprichter was geweest, aangesteld. GERICKE schijnt, volgens NAGTGLAS, een bekwaam drijver in metalen en een niet onverdienstelijk teekenaar te zijn geweest. Ook in IMMERZEEL staat hij als zoodanig vermeld.

Het is mij niet gelukt andere werken van GERICKE op te sporen.

M. DE MAN.